

ERZURUM KENTİNİN YEŞİL ALANLARINDA PLANLAMA VE UYGULAMA SORUNLARI

Kâmuran Güçlü (1)

Özet

Doğu Anadolu'nun büyük yerleşimlerinden olan Erzurum tarihin çeşitli devrelerinde olduğu gibi günümüzde de ekonomik sosyal ve kültürel potansiyele sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri planlı ve modern kentleşmenin süregeldiği Erzurumda planlama çalışmalarının ilki 1939 yılında Fransız Kent plancısı J.H. Lambert tarafından yapılmıştır. Günümüze kadar farklı imar planlarının uygulamasına çalışıldığı Erzurum'da yeni imar planı 1988 yılında da tanınmış kent plancısı Zühtü Can'a çizdirilmektedir.

1958 yılında Erzurum'da Atatürk Üniversitesinin kuruluşunu takiben anıtsal yapılara, kamu kurum ve kuruluşlarına, kentin gelişme alanlarına Peyzaj Mimarlığı öğretim elemanlarınca çok sayıda peyzaj projeleri çizilmiştir. Ancak planlama alanlarında yapılan gözlemler sonucunda arzulanan yeşil dokunun oluşturulamadığı saptanmıştır. Aşırı kentleşmenin yarattığı birçok sorunlar olumsuz iklim koşulları yanında yeşil alanlardaki plan ve bakım noksanlıkları yeni yeşil alanların planlanmaması nedeniyle hedeflerin gerisinde kalmıştır. 1965 yılında kişi başına düşen 0.9 m^2 iken, 1982'de 0.7 m^2 ve 1988'de 0.6 m^2 ye düşmüştür. Bu nedenle planlama ve ağaçlandırma çalışmalarına gereken önemin verilerek mevcut yeşil alanlarda gerekli bakım koruma ve idamenin titizlikle yapılması gerekmektedir. Kent merkezinde ve çevresinde bulunan açık ve yeşil alanların korunarak aktif ve pasif rekreasyon alanları şeklinde değerlendirilmesi ve halkın hizmetine sunulması için mikro ve makro plan bütünlüğünün sağlanması gerekmektedir.

Giriş

Yaşadığımız doğal ve kültürel çevremizde, güzel bir mekana sahip olmak, ihtiyaçlarımızın en önemlilerindendir. İnsanlar yaşadıkları çevreye çok derin duygularla bağlanırlar. İçinde yaşadığımız mekanın fiziksel yapısı, insanların

(1) Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü, Erzurum.

büyüme ve yetişmelerini olumlu yada olumsuz olarak değiştirmektedir. Çevremizin düzenleme şekli iç varlığımızı, yaşama gücümüzü hatta karakterimizi etkilemektedir (Öztań, 1968). Bu nedenle çevre planlaması üzerinde durulması gereken güncel bir sorun olarak önem kazanmaktadır.

Doęu Anadolunun büyük yerleşim alanlarından biri olan Erzurum Cumhuriyetden önceki devirlerde olduğu gibi günümüzde de ekonomik , sosyal ve kültürel potansiyele sahiptir. Yerleřim konumu nedeniyle jeopolitik özellikleri olan Erzurum tarihin çeşitli devirlerinde defalarca yıkılmış, yakılmış ve yeniden inřa edilmiştir. Tarihi akış içerisinde Cumhuriyet devrinde de kültürel hareketlerin başlangıcı olarak doğuda bir üniversite kurma fikri egemen olmuştur. Nitekim Atatürk 1938 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisini ačí konuşmasında bu konuyu vurgulamıştır. 1957 yılında Atatürk Üniversitesinin kuruluş yasaşının çıkarılması ve 1953 yılında Üniversitenin Öğrenime açılmasıyla Atatürk Üniversitesi kültürel hareketlerin öncülüğünü yapmaya başlamıştır. Erzurum'un Doęu Anadolunun merkezinde bulunması nedeniyle civar kentlerden ve köylerden Erzurum'a hızlı bir göç akımı başlamıştır. Bunun sonucu Erzurum hızlı kentleşme problemiyle yüz yüze gelmiştir. Kentin çevresinde yoğunlaşan gece kondular sağlıksız ve çarpık kentleşmeyi hızlandırmıştır. Bu nedenle kentin İmar ve İslahı için çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Fransa'dan kentplancısı getirilerek kent imar planının çağdaş görüşler çerçevesinde yapılması sağlanmıştır. Cumhuriyetin ileriki yıllarında hızlı kentleşme, sanayileşme ve buna bağlı olarak nüfus hareketlerinde de sürekli artışlar devam etmiştir. Nitekim hızlı nüfus artışı imar planında ön tahminle belirlenen nüfustan çok fazla olması sonucu imar planında belirlenen hedeflere ulaşmadan ikinci, üçüncü imar planları yapılmıştır. Sorunlara daha iyi çözümler bulunmak amaçıyla 1977 yılında Erzurum da Nazım plan bürosu kurulmuştur. Ancak sorunların çözümü kolay olmadığından diğer kentlerimizde de olduğu gibi Erzurumda da sorunlar yeterince çözümlenemediğn günümüze kadar süregelmiştir.

Dünyanın sayılı yüksek alanlarında kurulmuş yerleşimlerinden birisi olan Erzurum konumu nedeniyle denizden uzak ve karasal iklimin bütün özelliklerinin görüldüğü bir kenttir. Gece ile gündüz, yaz ile kiş mevsimleri arasında büyük sıcaklık farkları meydana gelmekte ve ekstrem soğuklar görülmektedir. Yılın yarısından fazla kiş mevsiminin hüküm sürdüğü Erzurumda olumsuz iklim koşulları bitki yetişmesini etkilemektedir. İlimin bu olumsuzluklarına karşın bir zamanlar ağaç yetişip yetişmeyeceğinin tartışıldığı Erzurumda Üniversite kampüsü yoğun yeşil bir dokuya sahip olmuştur.

Üniversitenin yeşillendirme faaliyetlerinin devamı niteliğindeki çalışmalar kent dokusuna da yansımıştır. Üniversite-Kent işbirliği çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşlarına Peyzaj Mimarlığı Öğretim üyelerince Peyzaj projeleri çizilmiş ve isteklilere gerekli teknik bilgi verilmiştir. Projelerin uygulanma aşamalarında

zaman zaman aktif görevler alınmasına karşın Peyzaj planlama ve uygulamalarında birçok sorunlar ortaya çıkmıştır. Geçmiş yıllardaki (1936-1987) Peyzaj planlama ve uygulama aşamalarında meydana çıkan temel sorunların tesbit etmek ve çözüm önerileri getirmek amacıyla bu araştırma planlanmıştır.

Materyal ve Metod

Araştırmanın ana materyalini Erzurum kentinin doğal ve kültürel peyzajı oluşturmakta ve değişik özellikte birçok ögeyi ve aktiviteyi içermektedir. Araştırma alanının sınırlarını Erzurum Belediyesinin mücavir alanına dahil olan bölümlerle, mücavir sınırlara girmeyen ancak kentle yoğun ilişkisi olan ve kenti etkileyen bölümlerde araştırma alanına dahil edilmiştir. Araştırma metodunun tesbitinde Erzurum'un doğal kültürel ve sosyal koşullarıyla kentin bugünkü fiziksel yapısına çözümler getirebilecek çalışmalar arasından seçilmiştir. Şehircilik çalışmaları ile ilgili konularda Howard (1945), Clawson (1959), Schiller 1968, Simond (1961), Özdes, (1974); Peyzaj Mimarisi yönünden Akdoğan (1962), Ecko (1964), Öztan (1968), Tanrıverdi (1973), Bayraktar (1973), Uzun (1974), Marcus (1982), Piyot (1985)'un çalışmalarından yararlanarak araştırma metodu aşağıdaki şekilde saptanmıştır.

- 1- Ekolojik koşulların doğal ve kültürel peyzaja olan etkileri
- 2- Kentin kuruluş alanına ait topoğrafik yapı ve morfolojik özellikleri
- 3- Kentin nüfus yapısı ve fiziksel yönden gelişmesi
- 4- Belediyenin imar çalışmalarında peyzaj planlama ve uygulama durumları
- 5- Tarihi değerlerin çevresi ve bugünkü görünümü
- 6- İnsan-Doğa ilişkisinde yeşil örtünün etkileri
- 7- Yeşil alanların doğal ve sosyal ihtiyacı karşılama durumu
- 8- Yeşil alanlarda peyzaj planlama ve uygulama durumları
- 9- Hava kirliliğinin olumsuz etkileri

Bu çalışmalar çerçevesinde kentin imar planına uygunluğu, yeşil alanlarda bakım ve idameler ile çeşitli olumsuzluklar incelenerek bir kısmının resimleri çekilmiştir.

Kent peyzajının iklim ve sanat prensipleri içinde etüdü yapılarak peyzaj mimarlığı ile ilgili problemler tesbit edilmiştir. Erzurum Belediyesi. Fen İşleri Müdürlüğünden, İller Bankasından temin edilen kentin eski imar planları üzerinde incelemeler yapılmıştır.

Peyzaj Mimarlığı öğretim üyelerince peyzaj projesi çizilmiş alanların projeleri ile bunların arazideki uygulamaları karşılaştırılmıştır.

Araştırma Sonuçları

a) Doğal ve Kültürel Elemanlar

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Erzurum $39^{\circ} 55'$ kuzey enlemi ve $41^{\circ} 16'$ doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Bir çöküntü havzasında yer alan Erzurumun çevresi volkanik kökenli dağlarla çevrilmiştir. Kış mevsiminin egemen olduğu yörede yazlar sıcak ve kurak kışlar şiddetli ve uzun geçmektedir. Araştırma alanında kışın yüksek basınç koşulları egemen olmakta ve kışın şiddetini artırmaktadır. Bu nedenle bazı yıllar sıcaklık -30.1° ye kadar düşmektedir. Yörede donlu günlerin sayısı fazla olup ortalama 155 gündür. Buda bitki gelişmesinin olumsuz yönde etkilemektedir. Yıllık ortalama sıcaklığın 6° , yağışın 460,5 mm olduğu Erzurum da karla örtülü günlerin sayısı 113,6 dir. Anonymous 1974.

Erzurum'un toprak yapısı genelde kenti çevreleyen yüksek dağlarda inen volkanik kökenli malzemelerden oluşmuştur. Ova topraklarının büyük bir kısmı allüvyial ve hidromorfik kökenli olup başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Ovanın büyük bir kısmı allüvyial topraklarla kaplıdır. Hidromorfik kökenli topraklar ise organik toprakları oluşturmaktadır. Yerleşim konumu nedeniyle Palandöken Dağlarının eteklerinde bulunan Erzurum kent merkezi yerleşim alanının eğimi nedeniyle erozyondan etkilenmektedir. Bu nedenle toprak derinliği yer yer 2-3 cm ile 150 arasında değişmektedir (Atalay, 1978).

Erzurum ve çevresinin topoğrafik yapısı, morfolojisi, denizden uzaklığı farklı ekolojik koşulların meydana gelmesine ve buna bağlı olarak farklı bitki örtüsünün oluşmasına neden olmuştur. İran-Turan bölgesine yer alan Erzurum ve çevresi tarihin ilk çağlarında park şeklindeki seyrek ve açık ormanlarla örtülü idi. 1500-1800 m yüksekliklerde soğuğa hassas olan *Quercus* ssp ormanları egemendi. Bunların dışında *Ulmus glabra* *Fraxinus excelsior*, *Acer pseudoplatanus*, *Crataegus* ssp ve *Pyrus eleagrifolia* türleri karışıma katılıyordu (Davis, 1965). 1800-2700 m yüksekliklerde *Pinus silvestris* ormanları egemendi. Bu ormanların kenarlarında *Juniperus nano*, *J. oxycedrus* ile suluk vadilerde *Populus tremula*, *Betula verrucosa* ağaçları karışıma katılıyordu. 2700-3000 m yüksekliklerde ise alp çayırları ve alp çiçekleri egemendi.

Günümüzde Erzurum'un büyük bir bölümü doğal ağaç ve çalı formasyonundan yoksum çıplak dağ step'i görünümüne sahiptir. Ancak otsu bitki türleri bakımından yöre oldukça iyi durumdadır (Tanrıverdi, 1973).

Sosyal ve ekonomik etmenler peyzaj çalışmalarında önemli dayanak noktalarını oluştururlar. Kırsal alanın sosyo-ekonomik yapısıyla sürekli etkileşim içinde bulunan kent yaşantısı da onun bir göstergesidir. 1935 yılında 33104 olan Erzurum nüfusu 1975 de 162970 e ulaşmıştır (Anonymous, 1963). Kırk yıl içerisinde % 500 nüfus artışının görüldüğü Erzurumda büyük nüfus patlaması olmuştur. Kentleşmenin yoğun olduğu kent merkezinde 1985 istatistiklerine göre kent

nüfusu 367.104'e ulaşmıştır (Anonymous, 1987). Ortalama nüfus artışının % 17.46 olduğu kent merkezinde okur yazar oranı % 80.2 dir (Anonymymous, 1984). Son 50 yıl içerisinde kırsal alandan kentsel alana doğru yoğunlaşan hızlı göçün asıl nedeni ekonomiktir.

Yörenin ekonomik yapısını büyük oranda hayvancılık ve tarım oluşturmaktadır. Hayvansal ürünlerin yoğun olarak pazarlandığı kent merkezi dışında besicilik ekonominin temelini oluşturmaktadır.

Tarihin eski çağlarında olduğu gibi günümüzde de Erzurum ulaşım ağının kavşak noktasını oluşturmaktadır. Karayolu ulaşımı oldukça gelişmiştir. Eski Trabzon-Erzurum-İran transit yoluna ek olarak İskenderun-Erzurum-İran ve İstanbul-Erzurum-İran karayolu ile Erzurum yakın doğunun Avrupaya açılmış kapısı niteliğindedir.

Erzurumun önemli problemlerinden biri olan ve toplum sağlığını olumsuz yönde etkileyen hava kirliliği son sekiz yıl içerisinde belirgin bir şekilde artış göstermiştir. Yöredeki hava kirliliğinin asıl nedeni kullanılan yakıt türünden kaynaklanmaktadır. Özellikle kükürt içeriği fazla olan (% 4.4) asfaltit kullanımına bağlı olarak kirlilik artmakta ve ölçülen kirleticilerin miktarında değişim göstermektedir. Uluslararası standartlara göre kış aylarında SO₂ gazı yıllık ortalama 250 pg/m³ olarak belirlenmişken Erzurum da bu değer 1986 yılında 441 pg/m³ e, parçacık için belirlenen yıllık ortalama 200 pg/m³ iken bu değerde 289 pg/m³ e kadar yükselmiştir (Boyabat, 1987).

Erzurum kent merkezinde inşa edilen konutlar genelde şekil olarak birbiriyle aynı olup coğrafi konumun toplumsal, gelenek ve göreneklerin etkilerini yansıtmaktadır. Evler toprak damlı ve taş binalardan oluşmuştur. Ancak son yıllarda hızlı kentleşme sürecine giren Erzurum da, inşaatla kullanılan malzemelerde değişiklik görülmekte ve çimento tüketimi artmaktadır. İmar planı uygulamasının sık sık değiştiği kent dokusunda yeni imar planlarını eski kent dokusuna uygulamanın yarattığı bir çok sorunlar ortaya çıkmaktadır. Halen kentte birbirine girmiş ve birbirinden zor ayrılabilen 66 mahalle bulunmaktadır. (Anonymous, 1988). Lambert planından günümüze kadar kentleşme çabaları sonucunda kent merkezinde 17 büyük ana cadde ile 11 kavşağın hizmete girmesiyle kentin görünümü değişmiştir.

Ülkemizin doğal değerler, tarih ve kültür zenginlikleri yönünden önde gelen kentleri arasında yer alan Erzurum yörede önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Tarihi eserlerin yoğunluk kazandığı Erzurumda her devre ait çok sayıda eser bulunmaktadır. Özellikle camiler, medreseler, kümbetler, çeşmeler, hanlar, hamamlar ve önemli tarihi kalıplarının sayısı oldukça fazladır.

Yılım sekiz ayı karla kaplı olan Palandöken kayak tesisleri kış sporları yönünden büyük bir potansiyele sahiptir. Palandökenlere yapılan ek tesislerle Erzurum

balkanların en uzun ve dünyada kent merkezine en yakın kayak merkezi özelliğini göstermektedir. Yörenin geleneksel sporu haline gelen kayağa olan ilgi, her geçen gün artmaktadır (Anonymous 1987).

b) Erzurum'un Fiziksel Planlama Bakımından Geçirdiği Gelişmeler

1- Cumhuriyet devrine kadar

Kafkasya, İran, İç Anadolu ve Mezopotamya doğal yollarının ana kapısı üzerinde bulunan Erzurum yerleşim konumu nedeniyle ilkçağlardan günümüze kadar önemini kaybetmemiştir. Tarihi M.Ö. 4000 yıllarına kadar giden Erzurum'un stratejik önemi nedeniyle defalarca el değiştirmiş ve 1514 yılında Osmanlı ülkesine katılmıştır. Osmanlılar zamanında bir sınır kenti olma özelliği gösteren Erzurum 18. yüzyıla kadar kent kalesi içerisinde sıkışarak kalmıştır. Sonraları kent surları dışına taşmaya başlayan ve gelişen kent 1916 da Rus işgalinden sonra önemini yitirmiş kent yeniden harabe haline dönmüştür. Bu durum Cumhuriyet devrine kadar sürmüştür (Konyalı, 1960). 6000 yıllık bir geçişe sahip olan Erzurum, coğrafi konumu nedeniyle bir çok medeniyetlerin etkisinde kalmıştır. Kale içerisinde sıkışarak sürekli savunmaya yönelmiş olan kent merkezinde mahalleler birbirine yakın olup, adeta iç içe girmiştir. Romalılar ve Bizanslılar zamanında yapılan eserler çeşitli işgallerde yıkılmış, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında yapılan eserlerin bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. 1795 yılında Osmanlıların inşa ettikleri bahçesiyle ünlü Nüzhet-ülHazra (Gönül açılacak bahçe) çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelebilmiştir (Konyalı, 1960). Cumhuriyetten önce sosyal faaliyetlerden biniclik, cirit ve çöğen şimdiki Gümüşlü Kümbet, Kavak Kapı, Köşk ve Hacı İzzet Paşa Hanı civarında yapılmaktaydı. Erzurum için ve yakın çevresinde mesire yerlerine gitmek, güreş, avcılık ve yayla göçleri halkın en sevdiği rekreasyon faaliyetleriydi.

2- Cumhuriyet devrinde

Cumhuriyetin ilanıyla Erzurum'un fiziksel yapısında belirgin değişiklikler hemen olmamıştır. Kentin esas çekirdeği kale ve bunun etrafında çok zayıf bir gelişmeden başka bir şey değildir. Kentin ana planını kale ve onun surları oluşturmakta olup Cumhuriyet devrinde de kent savunmasına yönelik tarihi özelliklerini korumuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında bütün ülkede olduğu gibi Erzurumda da hızlı nüfus hedef alınmış 1927-1930 yılları arasında kent nüfusu 3 kat artmıştır. Hızlı nüfus artışı bir çok sorunuda birlikte getirerek kent yapısını bozulmasına ve sağlıklı kentleşmeye neden olmuştur. Erzurum da demiryolunun hizmete girmesiyle ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen gelişmeler ve buna bağlı olarak konaklama ve hizmet sektörünün gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Kentin planı ve sağlıklı gelişimi için Fransız kepit mimarlarından J.H. Lambert'e kentin planı çizdirilmiş ve plan 1939 yılında tamamlanmıştır. Lambertin yapmış olduğu imar planın Erzurumun modernleşmesinde önemli bir başlangıç oluşturması nedeniyle planın ana çizgileri şöyle özetlenebilir.

Yol Durumu :

- 1- Kentin ana çekirdeği etrafında 18 metre genişliğinde eski kentin sur izlerini takip edecek ana sirkülasyon,
- 2- Güney ve doğuyu birbirine bağlayan yeni konut alanlarıyla istasyon arasını birleştiren ikinci ana yol,
- 3- Kentin çevresinde, kenti kuşatması önerilen yeşil kuşağın cadde ve park sistemi ile değerlendirilerek bir gezini yolu sağlanması,
- 4- Kentin kuzey-batısında havaalanının kurulması,
- 5- Cumhuriyet caddesinin etkinliğinin artırılması, caddenin uzatılması ve bu arter üzerine Atatürk anıtının yapılması,
- 6- Kentin gelecekteki gelişimi düşünülerek 40 m genişliğinde bir çevre yolu planlanmıştır.

Yerleşim Durumu:

- 1- Halkın oturacağı bölgeler
- 2- İşçi ve esnaf mahalleleri
- 3- Karma bölgeler
- 4- İstasyon civarındaki yeni mahalleler

Park Alanları:

- 1- Park alanları ve ağaçlı yollar
- 2- Sonraki kullanımlar için bekletilen alanlar
- 3- Park ve koruluklar

Tarihi alanların çevresinin açılarak yeşillendirilmesi, mahalle parklarının oluşturulması, kent çevresinde büyük park alanlarının planlanması konusunda önerilerde bulunmuştur. Planın yapıldığı zaman 50000 nüfuslu Erzurum'a 100.000 nüfusu içerecek ve bu nüfusun sosyal ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geleceğe yönelik planlama yapılmıştır. Kişi başına 2.6 m² yeşil alan 6 m² boş alan, 1 m² çocuk başına çocuk parkı düşünülmüştür. (Anonymous, 1965). 1939 yılında kısmen uygulanmaya başlanan Lambert planı kentin görünümünü değiştirmeye başlamıştır. Ancak planda yeşil alana fazla yer ayrıldığı, çeşitli hayal ürünlerine yer verildiği düşüncesiyle planı uygulamama eğilimleri artmıştır. Bunun yanında ekonomik sıkıntı içinde bulunan Erzurum Belediyesi kamulaştırma yapmamış ve encümen üyelerinin farklı tutumları sonucu Lambert planı, yürürlükten kaldırılmıştır. Hızlı nüfus artışı ve köyden kente göçün oluşturduğu nüfus, kentin kenar mahallelerinde yığılmış plansız ve sağlıklı yapılaşma yaygınlaşmıştır. Uygun olmayan yerleşim ve konut durumları kırsal yaşamı kente taşımıştır.

Lambert planının yürürlükten kaldırılmasından sonra planlama uygulamaları gevşemiş ve kentin sorunları kısa zamanda büyümeye başlamıştır. Bu

nedenle 1957 yılında ikinci imar planı hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni imar planı da mevcut sorunlara yeterince çözüm getiremeyince İller Bankası'nca 1966 yılında imar planı yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmada birinci gelen, mimar Zeki Yaparın projesi yürürlüğe konulmuştur. Bu imar planının hazırlanmasında kent alanı çok geniş tutularak kişi başına 7 m2 yeşil alan planlanmıştır. Ancak bu projede 1972-1977 yılları arasında 1000 e yakın değişiklik ön görülmüş ve bunun 500 ü bakanlıkça onanmıştır (Kırzioğlu, 1982). Planlama problemlerine çözüm getirmek amacıyla Erzurum da 1977 yılında Nazım plan bürosu kurulmuş sorunlara ivedi çözümler amaçlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Palandöken eteklerinde, Gözköy'de gecekondular bölgeyi tasarlanmıştır. Palandöken eteklerinde yer alan Yenişehir gecekondular bölgesinin altyapısı tamamlanarak bir kaç yıl içerisinde 60.000 nüfuslu bir uydu kent doğmuştur. Gözköydeki Dadaşkent'te hızlı yapılaşma devam etmekte olup yakın gelecekte yeni bir uydu kent olacağı tahmin edilmektedir. Gelecekteki gelişmeleri yönlendirmek ve mevcut imar sorunlarına çözümler getirmek amacıyla 1988 yılında kent mimarlarından Zühtü Can'la yeni imar planı yapım sözleşmesi imzalanmıştır (Anonymous, 1988).

c) Erzurum Kenti'nin Yeşil Alanlarının Bugünkü Durumu

Erzurum'da Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyet devrinde planlı ve plansız gelişmenin kentin fiziksel gelişmesine olan etkileri, sosyal yapıda görülen farklılığın yeşil alan planlama, kullanma ve değerlendirilmesinde etkilemektedir. Erzurumun bugünkü durumunu analiz ederken, kentin kuruluş alanı bakımından birbirleriyle ilgili iki ayrı sınıflama içerisinde sunulacaktır. Birinci bölümde kent çekirdeğinde yer alan yeşil doku, ikinci bölümde kamu kurum ve kuruluşlarının sahip oldukları yeşil alanların değerlendirme şekilleri incelenecektir. Bunlara ek olarak belediyenin park ve bahçe işlerini değerlendirilmesine yer verilecektir.

1- Kentin tarihsel ve ekonomik merkezini oluşturan çekirdek bölümü

2- Bazı kamu kurum ve kuruluşlarının çevre yeşilliklerinin genel durumu

1- Cumhuriyet caddesi ile Doğumevi caddesinin kesiştiği doğrudan merkez alınıp iç içe birkaç kare çizildiğinde, kentin tarihsel ve ekonomik merkezi Yenikapı ve Erzincankapı caddeleriyle çevrilmiş olup tarihi, turistik ve alış-veriş merkeziyle adeta iç içe girmiş durumdadır. Yukarıda sınırları belirlenen alanda çok sayıda yapı bulunmakta ve bunların tamamlayıcısı olan sokak çeşmeleri, hamamlar ve Erzurum evleri zincirin halkalarını oluşturmaktadır. Bu alandaki tarihi yapılar diğer eserlerle birbiri içerisine girmiş, adeta tek parça halindedir. Özelliklerinin değiştirilmesine izin verilmeyen bu yapıların bir kısmı bakıma muhtaç olup mutlaka restorasyonu yapılmalıdır. Lambert planı eski yerleşim dokusunda fazla uygulama olanağı bulamamıştır. Yeni yapılaşmada tarihi silüetlere özen gösterilmeden değişik mimari karakterdeki ve renklerdeki binaların karmasından oluşmaktadır.

Çekirdek bölümde yer alan bazı evlerde küçük bahçeler bulunmaktadır. Küçük lekeler halindeki yeşillikler kentin fizyonomisini olumlu yönde etkilemektedir. Ana cadde üzerindeki yerleşimlerde işyeri ve ticari merkez özelliklerinin baskın olması nedeniyle yeşil dokuya gereken önem verilmemiştir.

Çekirdek bölümde yer alan kamu kuruluşları ön bahçelerini yeşillendirerek kent yeşil dokusuna katkıda bulunmaktadırlar. Aynı alan içerisinde bulunan bazı önemli yapıtlar ya da alanların çevresinde bölünmüş küçük yeşil alanlar bulunmaktadır.

Çekirdek bölümünde yer alan Çifte Minareli Medrese ile Kale parklarının peyzaj projeleri Fuat Tanrıverdi, Yakutiye Medrese parkının projesi de İsmet V. Alptekin tarafından çizilmiştir. Projelerde tarihi değerlerin önemini belirlemek ve bu yapıtların inşa yıllarındaki tahiri atmosferini vurgulamak amacıyla sade formal bir plan kalıbı uygulanmaya çalışılmıştır. Projede önerilen bitkilerin dikimlerinde birçok hatanın yapılması arzulanan plan kalıbının uygulanmasını güçleştirmiştir. Ayrıca karasal iklimin olumsuz etkileri bitki yetişmesini olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle yeterli ve planlı yeşil doku tesis edilememiştir.

2- Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Çevre Yeşilliklerinin Genel Durumu

Kentin en büyük kamu kuruluşlarından olan Atatürk Üniversitesi kampus peyzaj projesi 1963 yılında . Fuat Tanrıverdi tarafından çizilmiştir. Projede eğitim yönetim konut ve çevre yeşillikleri için detay projelere yer verilmiştir. Yoğun çalışmalar sonucu projenin büyük bölümleri genelde uygulanmıştır. Ancak son yıllarda inşa edilen ek ünitelerle uygulanmaya çalışılan yeşillendirme çalışmaları ana peyzaj projesi ile uyum içerisinde değildir.

Doğu Anadolu'da kış sporları merkezi olma potansiyeline sahip olan Erzurum kayak tesislerine İsmet V. Alptekin tarafından peyzaj projesi çizilmiştir. Ancak proje uygulanmayıp çevrede kısmen ağaçlandırma yapılmıştır. Kayak tesislerine yapılan ek ünitelerin devreye girmesiyle mevcut peyzaj projesinin uygulanabilme özelliğini tamamen kaybolmuştur.

Kentin girişinde yer alan Aziziye anıtı görkemli yapısıyla bağımsızlığında verilen mücadeleyi sembolize etmektedir. Yarışma sonucu elde edilen proje Yücel Öztan tarafından çizilmiştir. Proje estetik ve fonksiyonel özellikleri içermekte olup tören alanına , havuz, teras ve gezinti yollarına yer verilmiştir. Uygulama ve bakım noksanlıkları nedeniyle park alanı gereği gibi sunulamamaktadır.

Kentin dışında ve Palandökenlerin eteğinde yer alan Abdurrahman Gazi türbesi ve çevresine Fuat Tanrıverdi tarafından çizilen restorasyon projesi ve çevre yeşillendirme sisteminin uygulanmasına çalışılmaktadır. Belediyenin yoğun çalışmaları sonucunda çevre bakımlı hale gelmiştir.

Atatürk doğumunun 100. yılı anısına kamu kuruluşlarının işbirliğiyle anıtsal bir park yapılması düşünülmüştür. Park alanı Fuat Tanrıverdi tarafından pro-

jelendirilmiş ve büyük bir tören alanına yer verilmiştir, Geniş bir kaide üzerinde bayrak sembolize edilerek kaide de rölyeflerle Erzurum tarihi şekillendirilmiştir. Proje genel hatları uygulanılmaya çalışılmıştır. Ancak plantasyon projesine gereken önem verilmemiştir.

Üç nolu geçeköndü önleme bölgesinde 60.000 nüfuslu bir yerleşim alanının merkezinde yeşil alan tesis etmek amacıyla Milli Hakimiyet parkı planlanmıştır. Fuat Tanrıverdi tarafından çizilen projede büyük bir havuza, oturma teraslarına ve gezinti yollarına yer verilmiştir. Projenin uygulama aşamasında yapılan hatalar ve ilgisizlik nedeniyle parkın estetik ve fonksiyonel özellikleri gereği gibi sunulamamıştır.

Önlem ve Öneriler

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri modern ve planlı kentleşme için yapılan yoğun çalışmalar Erzurum'a yeni yeşil alanlar kazandırmıştır. Ancak aşırı kentleşme, planlama, uygulama ve sürekli bakım noksanlığı nedeniyle yeşil alanlar arzulanan düzeye çıkarılamamıştır. 1965 yılında kişi başına düşen yeşil alan 0,9 m² iken 1982 de bu oran 0,7 m² 1988 de 0.6 m² ye düşmüştür (Tanrıverdi 1982). İmar ve İskan Bakanlığınca kentsel alandaki kişi başına 7m² peyzaj mimarlığı esaslarına göre 10m² yeşil alan miktarına yaklaşmak hedef alınmalıdır.

Kent yeşil dokusunu sadece kentin yeni gelişmekte olan bölgelerinde değil eski yerleşim birimlerinde de bazı alanların kamulaştırılarak kişi başına en az 3 m² yeşil alan planlanmalıdır. Böylece bir kentin akciğerini oluşturan yeşil alanları kentin her tarafından yaygınlaştırarak planlamanın temel amaçlarından biri haline getirmelidir.

Peyzaj projesinin uygulama aşamalarında, projeye uygunluk tam olarak sağlanmalıdır. Proje sahibinin bilgisi dışında projede değişiklik yapılmamasına özen gösterilmelidir. Planların bakım ve sürekliliğin sağlanmasına dikkat edilerek bakım, temizlik ve kuruyan ağaçların değiştirilmesi, çim alanların yenilemesi gibi gibi faaliyetlerin zamanında yapılmalıdır.

Erzurum müstakil park ve bahçeler müdürlüğünün kurularak kadrosunu tamamlaması ve personelin bitkiye yakın ilgi duyan kişiler arasından seçilmesi, bunların zaman zaman meslek içi eğitime tabi tutularak yeni bilgilerin aktarılması sağlanmalıdır.

Yeşil alanda kullanılan canlı malzemenin cins ve türünü artırmak amacıyla adaptasyon çalışmalarını yapılarak planlamada çeşit zenginliğine gidilmelidir. Öncelikle kentin çekirdek bölgesinde farklı ölçü ve şekillerde çiçek kasaları yapılarak, cadde üzerinde göz estetiği yaratacak mevsimlik çiçekleri sunarak kent atmosferine renk katılmalıdır.

Kentin tarihi eserlerin yoğun olduğu bölgede yapılaşmayı sınırlayarak yeşil dokuyu artıracak ve kentin karakteristik silüetini ortaya çıkaracak mimari yapı-

laşmaya ağırlık verilmelidir. Bu arada kent dokusunda yer alan açık ve yeşil alanların fonksiyonları dışındaki kullanımlara veya yapılaşmasına kesinlikle izin verilmemelidir.

Hava kirliliği bakımından ülkemizin önde gelen kentleri arasında yer alan Erzurum'da kent merkezinde aşırı yapılaşma sınırlandırılmalıdır. Yerleşim alanları kent dışında belirlenen Yenişehir, Dadaşkent, gibi yeni alanlara kaydırılmaktadır. Kentin ısıtılmasında kullanılan asfaltın özellikle Erzurum merkezinde kullanılması sınırlandırılmalıdır.

Kayak tesislerinde köklü bir çözüm getirecek kış sporları merkezine dönüştürülmesi için planlama uygulama ve çevre tanzimi için çalışmalar yapılmalıdır.

Yeşil alanda sarıçamın dikimi tüplü olarak yapılması ve gelişmiş fidanların kullanılmasına çalışılmalıdır. Böylece kamu kuruluşlarına ve yöredeki Silahlı kuvvetlere verilen binlerce küçük yaşlı fidanların her yıl yeniden dikimleri yerine aynı alana büyük tüplü fidanların dikimi özendirilmelidir.

Erzurum çevresinde oluşturulmaya çalışılan yeşil kuşak projesini gerçekleştirmek amacıyla gerekli ödeneğin ayrılması ve kamu kuruluşları arasında gerekli işbirliğinin sağlanmasına çalışılmalıdır. Çevrede oluşturulan korulukların uygun yerlerinde taş, kaya ve kuru bahçeler planlanarak yöre halkına çeşitli rekreasyonel olanaklar sunulmalıdır.

Summary

A Planning and Application Problems of the Green Areas in Erzurum

Erzurum which has economic social and cultural potential in the days like several time in history is one of the big settle areas in East Anadolı. The working of redevelopment of the city has been continuing since the first year of Republic. The first planning working was made in 1936 by J.H. Lambert who is Professor of urban. Renewal working has been continuing up to date, but the latest improvement project is being planned by Zühtü Can in 1988.

A lot of landscape project has been planned by Department of Landscape Architecture for several years, after the University of Atatürk was established in Erzurum in 1958. The working about urban planning for years hasn't been succeeded to the certain aims. In view of the fact that the working of planting was hindered, excessive urbanization and deficiencies of plan and cultivation. In spite of that the green area for per head was 0,9 m² in 1965, it was decreased to 0,7 m² in 1982, and 0.6 m² in 1988. Therefore the working about planting should be increased all green areas are conserved and ought to be kept them in a good condition. Open and green areas where they placed in the downtown and environment should be conserved and must be appreciated for active and passive recreation ground.

Literatür Listesi

- Akdoğan' G., 1962. İstanbul Peyzajının Tanziminde, Peyzaj Mimarisi ile ilgili Problemler ve Ana Prensipler., Toprakşu Gn. Md., Ankara.
- Atalay, -İ., 1978. Erzurum Ovası ve Çevresinin Jeolojisi ve Jeomorfolojisi, Atatürk Üni. Yayınları, No: 543. Erzurum.
- Bayraktar, A., 1973. Ege Kıyılarında Bazı Tatil Köylerinde Peyzaj ve Rekreasyon Planlamasının Etüdü ile Turizm Gelişmesinde Bu Bakımdan Önemli Esasların Tesbiti. Ege. Üni. Zir. Fak. Yay. No: 249.
- Boyabat, N., 1987. Erzurumda Hava Kirliliğinin Meteoroloji ile Parametrelere Göre Değişimi. Çevre 87 Simpozyumu., İzmlr.
- Clawson, M., 1959. New ideas for the Changing Landscape Architecture., Vol 50-54.
- Davis, P.H., 1965. Flora of Turkey and The East Aegean Island., Vol. 1. Edinburg.
- Ecko, G., 1964. Urban Landscape Desing, Mc Graw-Hill Book Company, New York. Anonymous 1965 Erzurum Analitik Etüdüleri., İller Bankası, Güzel Sanatlar Matbaası-Ankara.
- Anonymous, 1988. Hayrettin Haşıloğlu'dan Erzurum Belediyesiyle ilgili teknik raporlar alınmıştır.
- Howard, E., 1945. Garden Cities of To-Morrow, Faber and Faber Ltd. 24, Russell Square, London,
- Anonymous, 1987. Türkiye İstatistik Yıllığı. D.İ.E., Matbaası Ocak 1988.
- Kırzioğlu, I., 1982. Kent Planlamasında Yeşil Alanların Önemi., Seminer 11.2.1982. Erzurum.
- Konyalı, İ.H., 1960. Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi İstanbul.
- Anonymous , 1963. Erzurum., Köy İşleri Bakanlığı Yayın No: 40.
- Marcus, C.C., 1982. The Aesthetics of Family Housing, The Residents Viewpoint., College of Enviromental Desingn, University of California. (7 (3).
- Anonymous 1974. Başbakanlık DİE. Metodu Bülteni.
- Özdeş, G., 1974. Şehir Bölgeleri, .İ.T.Ü., İstanbul
- Öztan Y., 1968. Ankara Şehri v e Çevresi Yeşil Saha Sisteminin Peyzaj Mimarisi Prensipleri Yönünden Etüd. ve Tayini., Ank. Üni. Zir. Fak. Yayınları No: 344.

- Pigott, C.D., 1985. The Responŕe of Plants to Climate and Climatic Change., Department of Biological Sciences, University of Lancaster.
- Anonymous, 1984. Kalkınmada Öncelikli Yörelere. Karar Sayısı 84/8857. Yayımlar Tarihi 12.12. 1984/18603.
- Schiller, H., 1958. Gartengestaltung. Paul-Parcy in Berlin.
- Simond, J.O., 1961. Landscape Architecture. Ft. Dodge Corporation, New York.
- Tanrıverdi, F., 1973. Erzurum Œhrinin GeliŒmesinde Peyzaj Mimarisi Bakımından Gözönüne Alınması Lazım Gelen Temel Problemler. Ata. Üni. Yayınları No: 149.
- Tanrıverdi, F., 1982. Erzurum ve Çevresinde Rekreasyon Alanları ve GeliŒtirme Olanakları., 3 Haziran 1982, Erzurum.
- Uzun, G., 1974. Adana Œhri ve Yakın Çevresinin Peyzaj Mimarisi Yönünden Sorunlarının Saptanması ve Çözüm Yolları Üzerinde Bir AraŒtırma, Ç. Üni. Zir. Fak. Doktora Tezi.
- Anonymous, 1987. Erzurum, Beldeler., Erzurum Valiliği.

